

Секція: Психологічні науки

Щербан Тетяна Дмитрівна

*доктор психологічних наук, професор,
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

Щербан Ганна Вікентіївна

*старший викладач кафедри педагогіки
дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

Михайлова Катерина Василівна

*старший викладач кафедри теорії та
методики дошкільної освіти
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ВЧИТЕЛІВ

***Анотація.** Психологічні особливості формування уявлення вчителів про себе, самосвідомість.*

***Ключові слова:** самосвідомість, ідентифікація, професійна ідентифікація, самореалізація.*

Професійна ідентичність ґрунтується, в першу чергу, на уявленні особистості про себе, про власну самосвідомість. Проявляється це передусім у стилі спілкування, який є теоретичним і операціональним конструктором, що забезпечує єдність мотиваційного і інструментального аспектів педагогічної діяльності. Отже, метою дослідження є – вивчити психологічні особливості формування уявлення учителів про себе і самосвідомість.

Проблема професійного самореалізації педагога вивчалася у рамках: загальнопсихологічної теорії діяльності (П.Я. Гальперін, Г.С.Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко та ін.); концепції управління учбовою діяльністю учнів та аналізу процесу розв'язання педагогічних задач (Г.О. Балл, В.О. Кан-Калік, Н.В. Кузьміна, О.М. Кулюткін, Ю.І. Машбиць та ін.); соціальної перцепції (Н.Б. Ковальова, Ю.І. Лобанова, С.Д. Максименко, С.М. Маслов, М.В. Савчин, Т.С. Яценко та ін.); міжособистого спілкування (Л.А. Петровська та ін.); творчого аспекту (В.О. Моляко та ін.); здатності особистості не тільки адаптуватися, але й творчо змінювати своє оточення, реалізуючи в діях власні цінності та смисли (Л.М. Карамушка).

Механізми психологічного захисту забезпечують суб'єкту відчуття власної цілісності та ідентичності, але досягається це шляхом деформацій механізмів свідомості, що веде до об'єктивної деформації поведінки людини та її взаєностосунків з іншими людьми. Проявляється це передусім у стилі спілкування, який є теоретичним і операціональним конструктором, що забезпечує єдність мотиваційного і інструментального аспектів діяльності.

Монологічний стиль спілкування або тенденцію до його розвитку в учителів, можна розглядати як прояв певних захисних стратегій, спрямованих на збереження існуючих уявлень про себе та своєї самооцінки Я-концепції, під якою ми розуміємо когнітивну систему, яка виконує функції регуляції поведінки у відповідних умовах. У нашому випадку механізми психологічного захисту деформують процес відображення вчителями педагогічних ситуацій та учнів: призводить не лише до постійного самовиправдання своїх дій та звинувачень на адресу учнів, але й до «сліпоті» та «глухоті» по відношенню до учнів, у зв'язку з високим рівнем концентрації уваги на собі.

Проведено тренінг розвитку професійної ідентичності та комунікативної компетентності учасниками якого були молоді педагоги. На

перших та останніх заняттях слухачі заповнювали тест «20 висловлювань». Наведемо декілька типових прикладів відповіді на початку занять:

«Я — жінка; невисока; прощаю образи; інколи лінива; з дивацтвами; з гарненькою фігурою; непристосована до життя; швидко запалююся якоюсь ідеєю і швидко охолоджуюся»;

«Я не завжди впевнена у собі; болісно реагую на зауваження інших; буваю нестриманою; чесна і добра; хороша мама; не жадібна; не вмію обманювати»;

«Я незадоволена життям; жалію себе та інших; лінива; нерішуча; любляча і любима» та інші.

На кінець циклу занять результати тесту «20 висловлювань» суттєво змінилися. Наведемо деякі типові приклади:

«Я — мама; дружина; вчитель; дочка; жінка; людина; добра і справедлива; дещо лінива; уважна і чуйна; чесна, порядна, вихована; холерик; серйозна, внутрішньо зібрана»;

«Я — жінка; дружина; мама; вчитель; рабиня; люблю музику, поезію; добросовісна у роботі, вимоглива до себе; неврівноважена у окремих випадках; нещасна, невдаха; весела, інколи сварлива; довірлива; люблю дітей»;

«Я — вчителька; класний керівник; вихователь; дівчина; донька; поет; скромна; працездатна; тривожна; здатна зрозуміти інших, поспівчувати їм; сексуальна; акуратна; довірлива; безкорисна; відхідлива; помислива» та інші.

Як бачимо, зросла кількість самохарактеристик (середнє значення останніх зросло від 6 до 17). Показники індивідуальних «локусних балів» (нагадаємо, що під останніми розуміється кількість об'єктивних самохарактеристик, названих респондентами), які вказують на соціальну ідентичність, зросли від 1,6 до 7,5. Якщо спочатку послідовність об'єктивних і суб'єктивних самохарактеристик (опосередкований показник емоційних

розладів, деформацій основ особистісної та професійної самосвідомості) порушувалася всіма респондентами, то в другій — лише 20,0%.

По суті, мова йде про зростання ідентифікації власного Я з своєю професійною та соціальною роллю (Я виступає як результат інтеріоризації індивідуальної позиції в соціальній і професійній структурі), розширення поля особистісної структури і наступну інтеграцію на більш високому рівні розвитку [4].

Узагальнюючи наведені факти, зробимо висновок: активна участь в тренінговій роботі сприяє розширенню поля усвідомлення молодими учителями своєї особистості, розсіюванню ілюзорних уявлень про себе та свій образ в очах інших людей (у тому числі і учнів), що, у свою чергу, призводить до позитивної дезінтеграції цілісності особистісної структури, яка забезпечувалася передусім механізмами психологічного захисту: наступні дії самоаналізу, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості на більш високому рівні розвитку.

Література

1. Маланьїна Т.М. Особливості психологічного захисту вчителів при подоланні внутрішньо особистісних конфліктів / Т.М. Маланьїна // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнна, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 12. – С.643-653.
2. Метельська Н.Й. Професійна самосвідомість майбутніх педагогів як складова їх професійного самовизначення / Н.Й. Метельська // Психологія і особистість. – Київ-Полтава. – 2015. – № 2 (8). – Ч. 2. – С.288-291.

3. Щербан Т.Д. Психологічні особливості формування самосвідомості вчителів / Т.Д. Щербан // Международный научный журнал: сборник научных трудов. – Киев, 2016. – Вып.4., Т.1. – С. 55-56.
4. Яценко Т.С. Проблема дослідження несвідомої сфери психіки суб'єкта / Т.С. Яценко // Практична психологія та соціальна робота. – К. – 2002. – № 7. – С. 10-16.